

סימן נה

תקנת פרוזבול בזמן הזה, והאם ראוי להשאיר הלוואה ללא פרוזבול

מוצאי שנת השביעית תשע"ה, עש"ק פרשת ניצבים תשע"ה

כספים?

בגמ' במכות (דף ג' ע"ב) מבואר בשם שמואל שאדם המוכר לחבירו חפץ ואומר לו "על מנת שאין לך עלי אונאה – אין לו עליו אונאה", כיוון שיש כאן מחילה פרטית של חבירו על ממון שיתחייב לו. אבל אם אמר "על מנת שאין בו אונאה (שלא יחול איסור אונאה בעסקה זו) – הרי זו אונאה", שהרי זה מתנה על מה שכתוב בתורה. וכן לגבי שביעית שאם אמר "הריני מלווה לך על מנת שלא תשמטני בשביעית – אין שביעית משמטתו" משום שזה תנאי ממוני ביניהם, אבל אם אמר "על מנת שלא תשמטני שביעית (שדין שביעית לא יחול על הלוואה זו) – שביעית משמטתו" שאין הוא יכול לבטל דין מן התורה.

וביאר הריטב"א (שם דף ג' ע"ב ד"ה אמר רב ענן) "ע"מ שאין לך עלי אונאה תנאו קיים, לפי שהתנאי הוא ביניהם, וכאילו מוחל לוקח אונאתו, אבל כשהתנה על מנת שאין בו אונאה – התנה שאין במקח הזה דין אונאה, כלומר שלא תחול עליו, והוא מתנה על מה שאי אפשר, דעל כרחק תחול בו דין אונאה". כלומר, אי אפשר להתנות נגד התורה, אך בממונות הקונה יכול למחול אונאה מסוימת שהמוכר עשה לו ולכן אם התנו ביניהם תנאו קיים.

"ודכותה בשביעית כשהתנה שלא ישמטנו לו בשביעית התנאי היה בין שניהם שלא ישמט לו כן. וכשהתנה שלא תשמטנו שביעית

הבן איש חי בפרשת כי תבוא (שנה א' סעיף כ"ו): מביא מעשה מ"גאון אחד היה יושב בליל פסח על השולחן ובנו היה עשיר וסוחר גדול והיה הבן יושב ואוכל ה'כורך' של מצה ומרור, והיה אומר קודם אכילה בהרמת קול: כהלל הזקן שהיה כורכן ואוכלן וכו' ככתוב בסדר הלילה. ואמר לו אביו: בני תזכור את הלל הזקן גם בערב ר"ה הזאת הבאה לחיים טובים ולשלום. אמר לו: אבי, וכי אוכלין 'כורך' בערב ר"ה? אמר לו בני, שנה זו שמיטה היא ואני מזהירך שתעשה פרוזבול כתקנת הלל הזקן ע"ה זיע"א."

עצם הצורך להזכיר שהשנה היא שנת שמיטה נובע לכאורה מהיות המעשה הנ"ל בחוץ-לארץ, שבה אין השמיטה נוהגת, אך שמיטת כספים כן נוהגת (כי איננה חובת קרקע אלא חובת הגוף). אך לכאורה לא מובן, מדוע הזהירו "שיעשה פרוזבול כתקנת הלל"? הרי כל עניינו של הפרוזבול אינו אלא תקנה המאפשרת להיפטר מחובת שמיטת כספים ואינה מצווה שחייבים לעשותה, וא"כ אם קיים חשש שתשתכח מצוות שמיטת כספים בגלל שאין שנת השמיטה נוהגת, היה לו להזכיר את עיקר המצווה ולא את הדרך להיפטר ממנה?

ועוד, הבן איש חי (שם) סיים לאחר הסיפור "על כן כל אדם לא יתשל בדבר זה, ונמצא הוא מקיים מצוות שמיטת כספים", ואח"כ ממשיך ומפרט את דיני הפרוזבול, ותמוה הדבר, וכי פרוזבול הוא קיום מצוות שמיטת

להיפטר מהשביעית, אלא הוא מוסר שטרותיו לב"ד וממילא שביעית איננה חלה עליהם).

ד. "ועוד, שתשתכח תורת שביעית, אבל בפרזובול היא זכר לשביעית דאוושא מילתא כשבאין כולם לעשות פרוזובול".

ולכאורה לא מובן, שהרי גם ע"י פרוזובול משתכחת תורת שביעית, כי כולם עושים פרוזובול וע"כ 'עוקפים' את מצוות שמיטת כספים וכיצד ע"י הלל מתקיים זכר לשביעית? והרי 'זכר' מתקיים בד"כ במצווה שאין חיובה מן התורה בזמן הזה מטעמים שונים ומקיימים אותה מדרבנן כ'זכר' למצווה, אך בפרזובול זה ההיפך, זה אי קיום המצווה.

ונראה להסביר בדיוק דברי הריטב"א שכתב "דאוושא מילתא כשבאין כולם לעשות פרוזובול". 'אוושא מילתא' זהו ביטוי הלכתי הלקוח מהלכות שביתת כלים בשבת – שאע"פ שלהלכה (כבית הלל) אין אדם חייב להשבית את כליו ולמנוע מהם מלעשות מלאכה בצורה אוטומטית, עם זאת במקום שאוושא מילתא יש להחמיר כי זה יוצר זילותא לשבת. (עיין שו"ע או"ח סי' רכ"ב ס"ה ברמ"א: "ויש אוסרים בריחיים וכן בכל מקום שיש לחוש להשמעת קול שיאמרו ריחיים של פלוני טוחנות בשבת").

אף בענייננו נראה לבאר בדברי הריטב"א, שאם היו עושים תנאי בכל הלוואה במשך כל השנים א"כ היתה תורת שמיטת כספים נשכחת כי היא לא היתה מקוימת ולא היתה מעשית כלל. אך כעת שיש תקנת פרוזובול זה יוצר שיח ולימוד וחקירה ודרישה במצווה זו – כפי שאכן הרגשנו זאת בקהילתנו כאשר למדנו במשך כחודש, בין מנחה לערבית, את

התנה שלא יהיה כח בשביעית להשמט, וזה אין בידם להתנות ולפיכך בטל". כי זה נגד מה שכתוב בתורה.

ומקשה הריטב"א אם ביניהם מועיל התנאי והחוב לא נשמט, כי בדיני ממונות מועילה מחילה, א"כ "למה הוצרך הלל לתקן פרוזובול"? והרי אפשר לעשות תנאי ביניהם ובכך לא ישמט בשמיטה וממילא אנשים ימשיכו להלוות לעניים?

והריטב"א מתרץ כמה תירוצים:

א. "דאין כל אדם זכור להתנות כן בשעת הלוואה" כלומר, אכן ניתן היה לוותר על התקנה אילו כולם היו מתנים כן בשעת ההלוואה, אך מכיוון שרוב האנשים אינם זוכרים בשעת ההלוואה להתנות תנאי שיתיר להם לגבות את החוב לאחר מועד שמיטת כספים, תקנו להם תקנה שתאפשר להם לגבות את חובם אחר על ידי פרוזובול שמתבצע אחר ההלוואה (ואתו לא ישכחו לעשות כי זמנו קבוע בסוף שנת השמיטה).

ב. "וגם אינו רוצה שנראה כאלו מתייאש מלגבות חוב בזמנו", כלומר, אדם שמלווה זמן רב לפני השביעית ומצפה שגם הפירעון יתבצע עוד לפני השביעית, לא ירצה להתנות שלא תשמטנו שביעית כי בכך הוא ירמוז ללווה שיש לו ארכה להשתהות בהחזר ההלוואה עד לאחר השביעית. לכן תקנו פרוזובול כתקנה כללית, ולא סמכו על תנאי אישי בין המלווה ללווה.

ג. "ועוד שנראה כאלו מראה עין רעה לשמיטת השביעית", כלומר, אם בכל הלוואה יתנה המלווה שלא תשמטנו בשביעית ייראה הדבר כאילו לא איכפת לו ממצוות שמיטת כספים (לעומת זאת, בפרזובול הוא אינו מזכיר במפורש את רצונו

תקנת ה'בן איש חי' וסבר שמצוות שמיטת כספים שייכת רק במלווה שהלווה ע"מ שהלווה יחזיר את ההלוואה וכעת באה סוף שנת השבע ומחייבת התורה את המלווה לשמוט. אך אם המלווה הלווה בסופה של השנה כשדעתו מראש היא ע"מ לשמוט – בכה"ג לא שייכת המצווה, וע"כ תקנה זו לא תועיל].

וע"כ צדק 'הבן איש חי' שיש לזכור את הלל הזקן גם בסוף שנת השמיטה. בזכות תקנת הפרוזבול אנו לומדים ודורשים על מצווה זו ובחלקנו אף מקיימים את המצווה כמשפטה וכמאמרה.

זכה הלל הזקן, שבזכות שתקן את תקנת הפרוזבול, בכך החייה את הדרישה והחקירה למצווה זו. ועליו נאמר דברי חז"ל (ע"ז דף ל"ה ע"א) "כי טובים דודיק מיין – ערבים עלי דברי דודיק (=תקנות חז"ל) יותר מיינה של תורה".

ואף אנו בקהילתנו בזכות הדרישה והלימוד בהלכות פרוזבול נתעוררנו לקיים את מצוות שמיטת הכספים כדת וכדין, עבור לווים עניים שנקלעו לחובות כספיים שלא היה בידם אפשרות לפורעם.

ויה"ר שנזכה להחזרת מצוות שמיטת הכספים ליושנה בכל פרטיה ודקדוקיה אכי"ר.

הלכות שמיטת כספים ואת הלכות פרוזבול, ובכך זכה הלל להעלות לתודעה הציבורית את המצווה של שמיטת כספים.

וגם אם בפועל כיום רובם חותמים על הפרוזבול ולא שומטים את חובם, אך למדנו והבנו את המצווה ואת טעמה ואת דיניה. ואלמלא הפרוזבול וההתעסקות בו, והצורך לבוא ולחתום אצל הרב, היה נשכח דין זה כלל, אם היינו מקיימים את התנאי בהלוואה.

באופן דומה אף 'היתר המכירה' בשביעית והפולמוס הציבורי הכרוך בו, שאע"פ שעיקר ההיתר בא להפקיע את שמיטת הקרקעות, מ"מ הוא גורם בעקיפין להעלאת מודעות הציבור למצוות השמיטה ומדרבן ומאתגר את החקלאים לקיים את מצוות שמיטת קרקעות לכה"פ בחלק (אפי' קטן!) של הקרקעות. ודיון זה מוסיף נדבך לביטול הדין (עיין אגרות ראי"ה א' עמ' שני"ד וכן אגרות ראי"ה ב' עמ' קצ"ח). בא וראה עד כמה טרח הרב לשכנע את החקלאים שיקיימו את שמיטת קרקעות לכה"פ בחלק מהקרקעות (עיין אגרות ראי"ה ח"א עמ' רמ"ז). וכן בשמיטת כספים כתב 'הבן איש חי' (שם) שאחר הפרוזבול יש המתחסדים המקיימים את מצוות ההלוואה כדין, וכל זה בזכות תקנת הלל. [ושמעתי בשם הגר"א וייס שליט"א (בעל 'מנחת אשר') שחלק על

אבן העזר

